

Η σύνοδος της Φερράρας - Φλωρεντίας

Τον ΠΑΡΙ ΓΟΥΝΑΡΪΔΗ

Ερευνητή στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών του Ε.Ι.Ε.

ΤΟ 1430, ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, δύο από τις σημαντικότερες πόλεις του βυζαντινού κόσμου. Την ίδια χρονιά από την Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε ακόμη μία πρεσβεία στον πάπα, για να συγκληθεί οικουμενική σύνοδος που θα πραγματοποιούσε την Ένωση των Εκκλησιών, με αντάλλαγμα τη βοήθεια της Δύσης. Η πρεσβεία του αυτοκράτορα Ιωάννη Η' του Παλαιολόγου και του πατριάρχη Ιωσήφ Β' στον πάπα Μαρτίνο Ε' απέτυχε. Ένα χρόνο αργότερα, το καλοκαίρι του 1431, με τη σύγκληση της συνόδου της Βασιλείας, η δυτική Εκκλησία αντιμετώπιζε νέα κρίση. Οι Συνοδικοί αμφισβητούσαν την εξουσία και τις δικαιοδοσίες του πάπα Ευγενίου Δ', ο οποίος είχε εκλεγεί τον Μάρτιο του 1431, αφού υποστήριζαν την ύπαρξη της εκκλησίας δίχως την αυθεντία του. Έτσι ευδοκίμησε μια νέα αίτηση των Βυζαντινών για τη σύγκληση συνόδου. Το 1434, οι Βυζαντινοί είχαν συνομιλίες και με τις δύο πλευρές: μια βυζαντινή πρεσβεία βρισκόταν στη Βασιλεία, ενώ η Κωνσταντινούπολη δεχόταν μια πρεσβεία του πάπα. Τόσο ο πάπας όσο και οι Συνοδικοί πρότειναν τη σύγκληση ενωτικής συνόδου στη Δύση, με την υπόσχεση της καταβολής των εξόδων παραμονής και της βοήθειας για την άμυνα της Πόλης.

Τον Σεπτέμβριο του 1437, με διαφορά μερικών ημερών, έφθασαν στην Κωνσταντινούπολη δύο στολίσκοι, για να παραλάβουν τη βυζαντινή αποστολή. Ο ένας είχε σταλεί από τον πάπα Ευγένιο, ο άλλος είχε ναυλωθεί από τους Συνοδικούς της Βασιλείας. Το Νοέμβριο του 1437, η βυζαντινή αποστολή, με επικεφαλής τον αυτοκράτορα Ιωάννη και τον πατριάρχη Ιωσήφ, επιβίβαστηκε στα πλοία που είχαν ναυλωθεί από τον πάπα. Η προτίμηση του βυζαντινού μονάρχη Ιωάννη προς την παπική πρόταση οφειλόταν στο ότι στην Κωνσταντινούπολη κυριαρχούσε πάντα η αντίληψη πως ο πάπας ήταν ο ισχυρός πολιτικός παράγων και μπορούσε να επιπρεάσει τους ηγέτες της Δύσης προκειμένου να βοηθήσουν για τη σωτηρία της Κωνσταντινούπολης.

Ως τόπος της συνόδου ορίστηκε η Φερράρα. Οι εργασίες της συνόδου δεν άρχισαν αμέσως: τον Απρίλιο του 1438, ο πάπας προ-

► **Ο μητροπολίτης Εφέσου Μάρκος Ευγενικός, μέλος της βυζαντινής αποστολής στη σύνοδο Φερράρας - Φλωρεντίας, υποστήριξε σταθερά την ανηπαρξία συμβιβαστικής λύσης με τους Αντιπapas. Είναι ο μόνος που δεν υπέγραψε τον «όρο» της Ένωσης και γύρω του ονομαζόταν οι ανθενωικοί (φωτ.: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών).**

► *Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος εισέρχεται έφιππος στη Φλωρεντία για τη σύνοδο του 1439, όπου υπογράφηκε η Ένωση των Εκκλησιών. Φλωρεντία, τμήμα νωπογραφίας (περ. 1459–63) του Μπενότσο Γκότσολι στο Παλάτιο Μέντιου–Ρικάρντι.*

σκάλισε στη σύνοδο τους θρησκευτικούς και πολιτικούς ηγέτες της Δύσης, δίνοντας διορία τριών μηνών. Η ημερομηνία που είχε οριστεί παρήλθε αλλά κανένας πολιτικός δεν είχε παρουσιαστεί και ο αυτοκράτορας ανέβαλε συνεχώς την εναρκτήρια τελετή. Η σύνοδος άρχισε επίσημα τον Οκτώβριο. Η Γαλλία και η Γερμανία δεν έστειλαν εκπροσώπους, για να μην εμπλακούν στη διαμάχη των Συνοδικών και του πάπα. Ο δούκας της Βουργουνδίας, ο Φίλιππος Β΄ ο Καλός, ήταν ο μοναδικός ηγέτης που, το Νοέμβριο του 1438, έστειλε εκπροσώπους του στη σύνοδο. Αλλά και γι' αυτόν, η βοήθεια προς το Βυζαντινό αυτοκράτορα δεν αποτέλεσε ούτε καν φραστική μέριμνα.

Επανειλημμένα διαβήματα

Από διπλωματική πλευρά, η παρουσία του Βυζαντινού μονάρχη στη σύνοδο δεν είχε κανένα αποτέλεσμα, αφού δεν είχε καμιά επαφή με τους Δυτικούς ηγέτες, ενώ ο πάπας, που τον είχε προσκαλέσει, δεν ήταν σε θέση να προσφέρει την απαιτούμενη βοήθεια. Το Μάιο του 1438, έφθασε στη Φεράρα το νέο ότι ο σουλτάνος Μουράτ Β΄ συγκέντρωνε στρατεύματα για να πολιορκήσει την Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας απευθύνθηκε στον πάπα, ζητώντας να σταλούν τουλάχιστον δύο πλοία. Την παράκληση αυτή, οι άνθρωποι του αυτοκράτορα την επαναλάμβαναν στον πάπα μέρα παρά μέρα. Τελικά, ο ίδιος ο αυτοκράτορας ανέφερε το αυτονόητο, ότι η Ένωση των εκκλησιών θα είχε νόημα όσο η Κωνσταντινούπολη συνέχιζε να υπάρχει. Υστερα από επανειλημμένα διαβήματα του αυτοκράτορα, απεσταλμένοι του πάπα και του αυτοκράτορα συμφωνήσαν με τους Βενετούς για τη ναύλωση τριών πλοίων, από τα οποία τα δύο ο πάπας. Για να μην προκαλέσουν την οργή των Τούρκων κατά των Βενετών, που είχαν συμφέροντα στην Ανατολή, τα πλοία θα είχαν βυζαντινή σημαία. Και την επόμενη χρονιά, το 1439, ένας απεσταλμένος έφθασε από την Κωνσταντινούπολη, ζητώντας δύο εξοπλισμένα πλοία. Το αίτημα του αυτοκράτορα να σταλούν στην Κωνσταντινούπολη κάποια από τα έξοδα για την άμυνα έμεινε αναπάντητο και ο απεσταλμένος επέστρεψε μαζί με τους υπόλοιπους Βυζαντινούς, μετά

την υπογραφή της Ένωσης. Για το Βυζαντινό αυτοκράτορα η βοήθεια από τον πάπα παρέμενε η μοναδική διέξοδος. Στα τέλη του 1438, έπειτα από σειρά άκαρπων συζητήσεων μεταξύ Βυζαντινών και Λατίνων, ο αυτοκράτορας προσπαθεί να πείσει τους εκκλησιαστικούς, που πίεζαν για επιστροφή στην Κωνσταντινούπολη, να δεχτούν τη μεταφορά της συνόδου στη Φλωρεντία. Υποσχέθηκε ότι ο πάπας θα φροντίσει να επανέλθουν τιμητικά στην Κωνσταντινούπολη και μαζί θα στείλει σημαντική βοήθεια. Στόχος του βυζαντινού μονάρχη ήταν να τι αγαθόν και ωφέλιμον κατασκευάσωμεν υπέρ πατρίδος και έτσι υποχωρούσε σε ό,τι θεωρούσε πως αποτελούσε δικαιοδοσία του για τη σύγκληση και τις εργασίες της συνόδου. Ο Ιωάννης συμβιβάστηκε να έχει θρόνο χαμηλότερο από αυτόν του πάπα και να μην εισέλθει έφιππος στην αίθουσα της συνόδου. Όταν οι εργασίες της

Για τους Βυζαντινούς, η Ένωση των Εκκλησιών ήταν ένα μέσο για να εξασφαλίσουν τη βοήθεια των Δυτικών

συνόδου έληξαν, στις 5 Ιουλίου του 1439, ο αυτοκράτορας, αν και προέβαλε τα δικαιώματά του να δει το όνομά του να βρίσκεται στην αρχή του όρου της συνόδου, της απόφασης της Ένωσης, συμβιβάστηκε να ακολουθήσει το όνομα του πάπα.

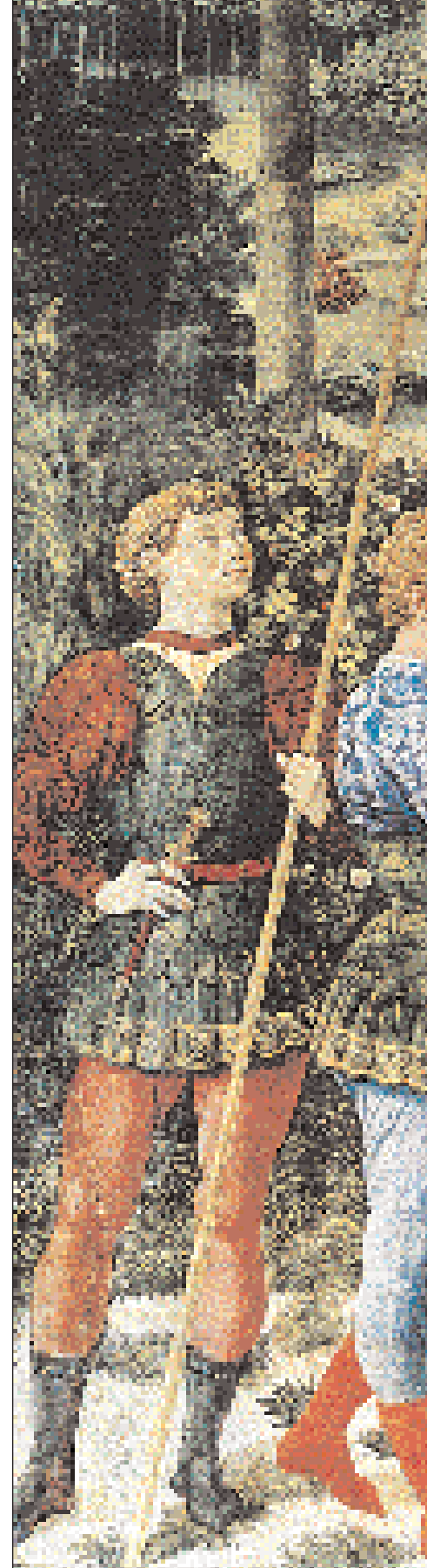
Πολιτική σκοπιμότητα

Το άφιλον και υπεροπτικόν των Λατίνων επικράτησε κατά τις συνομιλίες μεταξύ των εκκλησιαστικών Ανατολής και Δύσης. Στη σύγκρουση του πάπα και των εκπροσώπων του με τους Βυζαντινούς εκκλησιαστικούς δέσποζε η πολιτική σκοπιμότητα. Η απαίτηση του πάπα Ευγενίου να ασπαστεί ο Βυζαντινός πατριάρχης Ιωσήφ το πόδι του, ίσως να αποτελεί την παραστατικότερη ενέργεια των Δυτικών για να επιβληθούν στο επίπεδο του γοήτρου. Εξάλλου, σε πολλές περιπτώσεις, οι παγιωμένες προκαταλήψεις αποτελούσαν το πρόσχημα που οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν για τις διαμάχες μεταξύ τους. Πράγματι, στη διάρκεια

της συνόδου, στο εσωτερικό της βυζαντινής αποστολής επικράτησε σύγχυση και διχόνοια: τα μέλη της χωρίστηκαν σε υπερασπιστές της δυνατότητας της Ένωσης και σε υπέρμαχους της καθαρότητας της βυζαντινής παράδοσης, που θεωρούσε τους Λατίνους αιρετικούς και την Ένωση αδύνατη. Και από τις δύο πλευρές αναγνωριζόταν η πολιτική σκοπιμότητα του εγχειρήματος, δηλαδή να εξασφαλιστεί η βοήθεια για την άμυνα της Κωνσταντινούπολης. Ομως, ενώ για τη μια μερίδα, η σκοπιμότητα αυτή σημαίνει την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης, τη *συγκατάβαση*, για τους άλλους, το *δοκούν της πατρίδος συμφέρον* έθετε σε κίνδυνο την ψυχική σωτηρία. Η διαμάχη δεν οφειλόταν ούτε στο λογικό πατριωτισμό ούτε στη σκληρή θρησκοληψία. Με εξαίρεση το μητροπολίτη Εφέσου Μάρκο Ευγενικό, που σταθερά υποστήριξε την ανυπαρξία συμβιβαστικής λύσης, οι Βυζαντινοί πρωταγωνιστές της συνόδου βρέθηκαν και στο ένα και στο άλλο στρατόπεδο, εξαιτίας των προσωπικών αντιδικιών και των θιγμένων εγωισμών.

Πέρα από τους πρωταγωνιστές, ωστόσο, την αποστολή αποτελούσε και πλήθος εκκλησιαστικών, ιεράρχες και πατριαρχικοί άρχοντες. Οι εκκλησιαστικοί αποτελούσαν μια κοινωνική ομάδα, στην πλειονότητά της κληρονομική. Βασισμένοι στη γνώση του τυπικού και των γραφειοκρατικών διαδικασιών θεωρούσαν ότι ήταν οι μόνοι αρμόδιοι να διαχειρισθούν τις υποθέσεις της εκκλησίας. Σχεδόν όλοι ήταν αντίθετοι εξ αρχής στην ιδέα της συνόδου και παρουσίαζαν τη συμμετοχή τους ως καθήκον υπακοής. Στη διαμάχη ανάμεσά τους, η βασική αλληλοκατηγορία ήταν ότι δεν άνοιξαν διάλογο με την πολιτική εξουσία για τη θρησκευτική και πολιτική σκοπιμότητα της συνόδου και απέδιδαν στον αυτοκράτορα την απόφαση να πραγματοποιηθεί η Ένωση.

Στην αρχή της συνόδου, ο αυτοκράτορας είχε απαγορεύσει στους πολιτικούς άρχοντες που τον συνόδευαν να

παιρνουν μέρος στις συζητήσεις, γιατί έτσι, έλεγε, οι εκκλησιαστικοί δεν θα μπορούν να πουν ότι αναγκάστηκαν να κάνουν κάτι που δεν επιθυμούσαν. Υπογραμμίζοντας ότι ο θεολογικός διάλογος ήταν υπόθεση της Εκκλησίας, προσπάθησε να δείξει ότι έπρεπε να βρεθεί κάποια *μεσότητα* στα αδιέξοδα που οι εκκλησιαστικοί παρουσίαζαν ως ανυπέρβλητα. Ομως ο διάλογος δεν προχωρούσε και ο αυτοκράτορας απαιτούσε στο εσωτερικό της βυζαντινής αποστολής να παίρνονται αποφάσεις με πλειοψηφία. Όταν αποφάσισε ότι η Ένωση έπρεπε να πραγματοποιηθεί, επικαλέστηκε την πρακτική των οικουμενικών συνόδων για να εμποδιστεί η ψήφος των μελών του πατριαρχικού κλήρου και πρότει-

νε να ψηφίσουν και οι πολιτικοί άρχοντες. Οι πιέσεις των ανθρώπων του στους εκκλησιαστικούς για να συμφωνήσουν με την Ένωση ήταν αφόρητες. Εξάλλου, ο αυτοκράτορας τους απαγόρευσε να εξέρχονται από την πόλη, για να αντιμετωπιστεί η προσπάθειά τους να εγκαταλείψουν τη σύνοδο. Τελικά, όλοι, με εξαίρεση το Μάρκο Ευγενικό, αναγκάστηκαν να υπογράψουν τον όρο της Ένωσης. Έτσι, όταν επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη, οι περισσότεροι εκκλησιαστικοί ανακάλεσαν την υπογραφή τους, τονίζοντας, όπως ο μητροπολίτης Ηρακλείας Αντώνιος, ότι αυτό που έγινε στη Φλωρεντία ήταν κακό και ολέθριο, φθορά της ορθοδόξου πίστεως που έγινε με τη βία, κ.λπ.

Η επίσημη ανακήρυξη της Ένωσης δεν έγινε ποτέ από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Η'. Αντίθετα, έσπευσε να ενημερώσει τους ορθοδόξους, κυρίως αυτούς που ήταν υπό λατινική κυριαρχία, ότι τίποτα δεν αλλάζει. Σε γράμμα του προς τον ορθόδοξο πατριάρχη Αλεξανδρείας Φιλόθεο, και προφανώς και προς τους δύο άλλους πατριάρχες, τους Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, τονίζει ότι η Ένωση πραγματοποιήθηκε χωρίς να αλλάξει τίποτα, ούτε στο σύμβολο πίστεως ούτε στη λειτουργία ούτε στα έθιμα της Εκκλησίας. Από το παλάτι εκπορευόταν η πρόθεση για την εξεύρεση μιας συμβιβαστικής λύσης με τους ανθενωτικούς, που στην πραγματικότητα θα έθετε σε αδράνεια την Ένωση.

Είναι σαφές ότι για τη βυζαντινή πολιτική εξουσία, η Ένωση ήταν ένα μέσον για να εξασφαλιστεί η βοήθεια της δυτικής Ευρώπης προς την τελευταία πόλη της ρωμαϊκής Ανατολής. Στις 12 Δεκεμβρίου 1452 έγινε η επίσημη δημοσίευση του όρου, δηλαδή η ανακήρυξη της Ένωσης, παρουσία του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, ιεραρχών, κληρικών και λαϊκών, καθώς και του εκπροσώπου του πάπα καρδινάλιου Ισιδώρου, του άλλοτε μητροπολίτη Κιέβου, που είχε λάβει μέρος ως μέλος της βυζαντινής αποστολής στη σύνοδο της Φεράρας – Φλωρεντίας. Η ανακήρυξη της Ένωσης δεν βοήθησε, η πτώση της Κωνσταντινούπολης ήλθε πέντε μήνες αργότερα. ❧